

V. ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Вінниченко В. А.,
аспірант юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000–0002–3817–0131

Науковий керівник:
М. А. Погорецький, доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри правосуддя юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413–5372.2020.1/162-172>

КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ СУЧАСНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Анотація. В статті розглянуто класифікацію кримінальних процесуальних правовідносин в умовах сучасного кримінального процесуального законодавства України. Досліджено наукові підходи до класифікації кримінальних процесуальних правовідносин, суб'єкти кримінальних процесуальних правовідносин та їх правосуб'єктність.

Метою статті є здійснення наукової класифікації кримінальних процесуальних правовідносин в умовах дії нового кримінального процесуального законодавства.

Автором досліджено наукові підходи щодо класифікації кримінальних процесуальних правовідносин; поняття суб'єкта кримінального процесуального права та співвідношення з суб'єктом кримінальних процесуальних правовідносин; правосуб'єктність суб'єкта кримінального процесуального права та її елементи, як дієздатність, правоздатність, деліктоздатність. Зроблено критичний аналіз зазначеного наукового матеріалу та вироблено власні наукові підходи до правоздатності, дієздатності, деліктоздатності суб'єктів кримінальних процесуальних правовідносин. Під час авторського дослідження застосовано низку методів наукового пізнання, зокрема метод наукової формалізації, аксіоматичний метод, гіпотико-дедуктивний метод.

Розглянуто підходи до класифікації кримінальних правовідносин та надано аналіз зазначених підходів до класифікації суб'єктів кримінальних процесуальних правовідносин.

Проведено аналіз кримінального процесуального законодавства та джерел міжнародного публічного права.

Узагальнено методом наукової дедукції теоретичні підходи та проведено класифікацію кримінальних процесуальних правовідносин, що може бути застосовано в умовах сучасного кримінального судочинства.

Наведено авторську обґрунтовану класифікацію кримінальних процесуальних правовідносин, яка базується на суб'єктах кримінальних процесуальних правовідносин.

Ключові слова: класифікація кримінальних процесуальних правовідносин, кримінальний процес, суб'єкт кримінального процесу, суб'єкт кримінальних процесуальних правовідносин, ознаки кримінальних процесуальних правовідносин, кримінальна процесуальна дієздатність, кримінальна процесуальна правоздатність, захист прав людини, державна безпека, боротьба зі злочинністю, органи правопорядку.

Постановка проблеми. Проблематика кримінальних процесуальних правовідносин є фундаментальною в науці кримінального процесу, особливо в умовах реформування системи кримінальної юстиції України, яке розпочалось з прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України 2012 року (далі – КПК)¹ та триває по сьогодні у формі численних змін до КПК та прийняття/внесення змін до законодавства, яке регулює діяльність органів правопорядку та правосуддя.

Зазначена проблематика має безпосереднє відношення до розробки теоретичних та практичних питань, таких як: забезпечення прав людини під час досудового розслідування, координаційної діяльності органів правопорядку в боротьбі зі злочинністю, формування нової концепції кримінальної юстиції. Теоретична розробка теорії кримінальних процесуальних правовідносин має значення для розвитку низки наук: загальної теорії права, кримінального права, криміналістики, філософії права та деяких інших правових та суспільних наук. Практичне значення розробки зазначеної теорії полягає в збалансуванні форм реалізації норм кримінального процесу з орієнтацією на соціальні та економічні процеси, які підтримують життя системи кримінальної юстиції України в умовах її постійної реформи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою класифікації кримінальних процесуальних правовідносин займалися такі науковці, як В. П. Божьєв, Л. Д. Кокарев, М. А. Погорєцький, М. М. Полянський, Р. Д. Рахунов, М. С. Строгович, М. А. Чельцов, П. С. Елькінд та інші. Водночас зазначе-

ними науковцями не було класифіковано кримінальні процесуальні правовідносини, які виникають в умовах дії нового кримінального процесуального законодавства.

Метою статті є здійснення наукової класифікації кримінальних процесуальних правовідносин в умовах дії нового кримінального процесуального законодавства.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Правовідносини – один із найважливіших елементів життя суспільства, в якому багато відносин можуть існувати тільки як правовідносини. Кримінальні процесуальні правовідносини є різновидом суспільних відносин, які врегульовані нормами кримінального процесуального права з метою захисту особи, суспільства, міжнародного правопорядку та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Для правильного наукового та практичного розуміння кримінальних процесуальних правовідносин необхідно здійснювати їх класифікацію.

Так, дослідження кримінальних процесуальних правовідносин дозволяє дійти висновку, що сфера кримінального судочинства є багатосуб'єктною з множинними кримінальними процесуальними правовідносинами. Ці правовідносини є різноманітними, тому для ефективного наукового дослідження та практики правозастосування й формування політики кримінальної юстиції України необхідно здійснити класифікацію кримінальних процесуальних правовідносин в умовах сучасної системи кримінальної юстиції.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> дата звернення 06.10.2019.

У вітчизняній науці першу спробу класифікувати кримінальні процесуальні правовідносини зробив М. С. Строгович. Науковець уважав, що всі правовідносини можуть бути кваліфіковані на чотири види. До першого й основного виду кримінально-процесуальних відносин він відносив ті з них, що виражаються в діях примусового порядку. Другий вид – відносини, що виражаються в діях, які здійснюють особи, котрі беруть участь у справі для захисту своїх інтересів. До третіх віднесені відносини, що виражаються в різних формах співробітництва суду й органів слідства, посадових осіб і громадян у здійсненні правосуддя. Четвертий вид – відносини між державними органами, що беруть участь у кримінальному процесі. М. С. Строгович відзначав, що в запропонованій ним класифікації відносини всіх чотирьох видів фактично переплітаються і в багатьох кримінально-процесуальних відносинах поєднуються елементи двох і більше видів¹.

Класифікація М. С. Строговича побудована за різними ознаками кримінальних процесуальних правовідносин. Так, у першому виді кримінальних процесуальних правовідносин, за М. С. Строговичем, за ознаку для класифікації взятий зміст правовідношення. В другому виді кримінальних процесуальних правовідносин узятий об'єкт правовідношення. В третьому та четвертому виді М. С. Строговичем для класифікації обрано суб'єктивний склад правовідношення. На нашу думку, такий підхід до класифікації є недосконалим з огляду на відсутність єдиного критерію для класифікації.

М. М. Полянський запропонував власну класифікацію кримінальних процесуальних правовідносин, яка заснована на особливостях суб'єктів кримінальних процесуальних правовідносин. Так, у зазначеній класифікації існує два види

кримінально-процесуальних відносин: суб'єктами одних є державні органи, що беруть участь у кримінальному процесі; суб'єктами інших – орган влади (слідчий, прокурор, суд), а також інші особи, які залучені чи допускаються до участі в кримінальному процесі (обвинувачений, цивільний позивач, свідок тощо)².

Розвиваючи позицію М. М. Полянського, Р. Д. Рахунков запропонував виділити третій вид правовідносин між такими учасниками процесу, що не є посадовими особами суду, прокуратури, органів слідства чи дізнання, наприклад, між обвинуваченим і його захисником³.

Л. Д. Кокорев доходить висновку, що кримінальні процесуальні правовідносини можуть бути трьох видів: відносини між судом і іншими учасниками процесу, суб'єктом яких суд не є; складні відносини, що одночасно зв'язують як суб'єктів суду з іншими учасниками процесу і безпосередньо учасників процесу між собою⁴.

При цьому класифікація, запропонована зазначеними науковцями, за суб'єктами кримінальних процесуальних правовідносин є неточною, оскільки суб'єкти кримінальних процесуальних правовідносин відіграють неоднакову роль у кримінальному судочинстві, мають різний вплив на хід і кінцевий результат кримінального провадження. М. А. Погорельський доходить висновку, що головна роль у кримінальному процесі належить державним органам і посадовим особам, відповідальним за вирішення кримінальної справи (суд, суддя, прокурор, слідчий, начальник слідчого відділу, особа, яка провадить дізнання), які наділені правом застосування норм закону і прийняття рішень у кримінальній справі. Від них залежить просування справи, її результат, можливість реалізації прав іншими учасниками процесу. Тому закон їх зобов'язав не тільки роз'яснювати права обвинуваченому, потерпілому й іншим особам, що беруть

¹ М. Строгович *Уголовный процесс*. (М, 1946) 12–13.

² Н Полянський, *Вопросы теории советского уголовного процесса* (М, 1956) 48.

³ Р Рахунков *Участники уголовно-процессуальной деятельности* (М, 1961) 69.

⁴ Л Кокорев Н Кузнецов *Уголовный процесс: доказательства и доказывание* (Воронеж, 1995) 40.

участь у справі, але і забезпечити можливість здійснення цих прав (стаття 53 КПК України 1960 року)¹.

Органи державної влади взаємодіють між собою та іншими особами в процесі приведення оперативного-розшукової діяльності, досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень. Така взаємодія здійснюється у формі кримінальних процесуальних правовідносин, зміст яких становлять кореспондуючі права та юридичні обов'язки суб'єктів зазначених правовідносин. Суб'єктами цих правовідносин є будь-які особи, що володіють кримінальними процесуальними правами та обов'язками. Той чи інший суб'єкт кримінальних процесуальних правовідносин може бути учасником одного або кількох кримінальних процесуальних правовідносин, однак при цьому без взаємодії з органами державної влади та їх посадовими особами (слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом) суб'єкт не може реалізувати свої права та юридичні обов'язки. Отже органи влади, виконуючи свої конституційні функції, є відповідальними за досягнення завдань кримінального провадження та є обов'язковими учасниками кримінально-процесуальних відносин, оскільки в силу публічного правового характеру кримінального процесу України навіть у справах приватного обвинувачення, правозастосувальними повноваженнями в сфері кримінальних процесуальних відносин наділені лише органи влади України, такі як суд, слідчий, прокурор, суддя, слідчий суддя. З огляду на це обов'язковою умовою існування кримінальних процесуальних правовідносин є наявність у цих правовідносинах як суб'єкта органу державної влади носія повноважень на правозастосування в кримінальному судочинстві. Саме як у суб'єкта органу державної влади можливе досягнення завдань кримінального провадження.

Множинні кримінальні процесуальні відносини, яким властиві різноманітний зміст і об'єкти. При цьому класифікація за ознакою суб'єкта кримінальних процесуальних правовідносин, яка заснована на особливості суб'єктів зазначених правовідносин, найбільш вдала.

Суб'єкт є необхідною умовою буття правовідносин, як і будь-яких відносин, оскільки без суб'єкта немає вольового емоційного впливу на правову дійсність з метою виникнення та зміни правовідносин. Як зазначав Е. А. Доля, суб'єкт – це атом юридичної теорії, найпростіший, нерозкладний далі елемент². Кримінальним процесуальним правовідносинам на різних стадіях та етапах кримінального процесу необхідний суб'єкт, який присутній на різних стадіях кримінального судочинства. На кожній стадії та етапі суб'єктний склад кримінальних процесуальних правовідносин різноманітний. З поняттям суб'єкта кримінальних процесуальних правовідносин пов'язано дуже багато актуальних наукових та практичних питань.

В. П. Бож'єв вказує, що кримінально-процесуальні відносини фактичні за своєю суттю. Тому суб'єкт права і суб'єкт правовідносини – поняття, що співвідносяться, але не є тотожними. Суб'єкт права автоматично не трансформується в суб'єкт правовідносин³. Ми з цим погоджуємось, оскільки для того, щоб стати носієм кримінальних процесуальних прав та обов'язків, необхідно бути суб'єктом кримінальної процесуальної діяльності, тобто бути суб'єктом кримінальних процесуальних правовідносин. Неможливе існування суб'єкта кримінального процесуального права, який існує поза конкретним кримінальним провадженням. Дія норм кримінального процесуального права розрахована не на всіх осіб, а на конкретно визначених суб'єктів кримінальних процесуальних правовідносин. Так, на нашу думку,

¹ М. Погорецький, *Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система: монографія* (Х, Арсис ЛТД, 2002) 29.

² Е. Доля *Проблема начала в теории уголовного процесса* Гос. и право (1996) № 10 54.

³ В. Бож'єв *Уголовно-процесуальные правоотношения: Автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук* (М, 1994) 26.

неможлива правореалізація норм кримінального процесуального права щодо суб'єктів, які не є учасниками кримінальних процесуальних правовідносин. Участь суб'єктів кримінальних процесуальних правовідносин у кримінальному провадженні обумовлена належністю до певних державних органів або певною ситуацією, яка передбачена гіпотезою норми кримінального процесуального законодавства.

Кримінальне процесуальне законодавство містить вимоги до кожного учасника кримінального провадження, яким він повинен відповідати. Так, для посадових осіб вимоги встановлені КПК¹ та профільним законодавством (Законом України «Про прокуратуру»², Законом України «Про Національну поліцію»³, Законом України «Про Службу безпеки України»⁴, Законом України «Про Державне бюро розслідувань»⁵, Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України»⁶ та іншими нормативно-правовими актами).

Наприклад, щоб бути спеціалістом у кримінальному провадженні, необхідно володіти спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів, які можуть бути застосовані у кримінальному провадженні (стаття 71 КПК)⁷. Щоб бути під час проведення слідчих (розшукових) дій понятим, особа не повинна мати зацікавленість у кримінальному провадженні.

Здатність особи бути суб'єктом кримінального судочинства, мати кри-

мінальні процесуальні права та нести юридичні обов'язки в кримінальному судочинстві є кримінальною процесуальною правоздатністю. Можливість здійснювати кримінальні процесуальні права та виконувати юридичні обов'язки в кримінальному судочинстві є кримінальною процесуальною дієздатністю. Здатність особи нести відповідальність за порушення кримінального процесуального законодавства виражає кримінальну процесуальну деліктоздатність. Поняття кримінальної процесуальної правоздатності та кримінальної процесуальної дієздатності в своєму об'єднанні виражають правосуб'єктність, тобто можливість особи бути суб'єктом конкретних кримінальних процесуальних правовідносин.

М. А. Погорецький виділяє загальну та спеціальну дієздатність. Якщо йдеться про здатність мати процесуальні права й обов'язки, а також про їхнє особисте здійснення в кримінальному судочинстві взагалі, то це загальна право- і дієздатність, а якщо ж у судочинстві у конкретній справі, то спеціальна. Наприклад, здатність особи бути свідком у будь-якій справі обумовлена можливістю будь-що бачити і чути, запам'ятовувати і відтворювати. Але ця його можливість набуває практичного сенсу тільки тоді, коли він спостерігав те, що має відношення до певної кримінальної справи. Стаття 68 КПК 1960⁸ встановлює, що як свідок для дачі показань може бути викликана не будь-яка особа, а тільки така, якій

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> дата звернення 06.10.2019.

² Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>> дата звернення 06.01.2020.

³ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>> дата звернення 06.01.2020.

⁴ Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>> дата звернення 06.01.2020.

⁵ Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>> дата звернення 06.01.2020.

⁶ Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>> дата звернення 06.01.2020.

⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> дата звернення 06.10.2019.

⁸ Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 28.12.1960 № 1001-05 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text>> дата звернення 06.10.2019.

можуть бути відомі які-небудь обставини, що підлягають встановленню у цій справі. Призначення чи обрання у встановленому порядку судді визначає його загальна професійна дієздатність (стаття 127 Конституції України)¹, але якщо є обставини, що дають підстави вважати, що він особисто прямо чи побічно зацікавлений у конкретній справі, то це позбавляє його права брати участь у розгляді цієї справи (статті 54, 55 КПК України)². Інакше кажучи, участь у процесі слідчого, прокурора, судді визначається не їхньою особистою громадянською дієздатністю, а посадовим становищем, що є умовою спеціальної правосуб'єктності³. Цілком підтримуємо такий підхід щодо поділу на спеціальну та загальну дієздатність.

Кримінальна процесуальна правоздатність та дієздатність мають низку особливих рис у порівнянні з зазначеними категоріями в приватних галузях права.

Наприклад, для галузей приватного права здатність здійснювати свої права виникає з настанням повноліття або наданням повної цивільної дієздатності, то в кримінальному судочинстві наявність такої дієздатності не обмежується віковим цензом. Кримінальним процесуальним законодавством не встановлено віковий ценз свідка при здійсненні свого процесуального права у формі надання свідчень. Водночас, це стосується також і процесуального обов'язку свідка, які не можуть бути виконані ні ким іншим, замість нього, незалежно від віку. Процесуальна дієздатність підозрюваного та обвинуваченого встановлюється віком настання кримінальної відповідальності, яка передбачена законом про кримінальну відповідальність. Кримінальна процесуальна дієздатність посадових осіб та державних органів має низку особли-

востей, які визначаються законами України та підзаконними нормативно-правовими актами, як у випадках слідчих органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства.

В органів державної влади та посадових осіб, які здійснюють досудове розслідування та судовий розгляд кримінального провадження, процесуальна правоздатність і процесуальна дієздатність цілком збігаються. У зазначених суб'єктів кримінальна процесуальна правоздатність означає, що в них є кримінальна процесуальна дієздатність, яка виявляється у вольових діях суб'єкта. Для сторони обвинувачення (слідчий, керівник слідчого підрозділу, прокурор, оперативний співробітник) та суду кримінальна процесуальна правоздатність у будь-якому випадку означає, що вони мають повну кримінальну процесуальну дієздатність. Це презюмується профільним законодавством та професійними вимогами (зазначені суб'єкти повинні бути повнолітні та відповідати вимогам за станом здоров'я). Водночас обвинувачений, підозрюваний, свідок, потерпілий, заявник можуть не мати повної кримінальної процесуальної дієздатності в силу віку чи стану здоров'я. Наведені твердження аргументують необхідність подальшої наукової розробки питань кримінального процесуального права та дієздатності суб'єктів кримінального провадження в окремому дослідженні.

КПК та інше кримінальне процесуальне законодавство виділяють низку вимог до потенційних суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності. Правовий статус суб'єкта кримінальних процесуальних правовідносин, як і його іншого суб'єкта правовідносин будь-якої галузі права, характеризується в його правовому статусі. У галузевому правовому статусі, в теорії права виділяють: суб'єктив-

¹ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>>; дата звернення 06.01.2020.

² Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> дата звернення 06.10.2019.

³ М Погорецький, *Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система: монографія* (Х, Арсіс ЛТД, 2002) 32.

ні права, юридичні обов'язки, гарантії, відповідальність за порушення чи не виконання прав та обов'язків. Л. Д. Кокорєв щодо кримінального процесуального правового статусу суб'єкта кримінальних процесу зазначає, що процесуальні права й обов'язки, гарантії прав і законних інтересів, правова відповідальність за невиконання своїх обов'язків та доходить висновку, що ці поняття перебувають у тісному зв'язку між собою, що виявляється, зокрема, у тому, що процесуальна правоздатність є передумовою володіння певною особою суб'єктивними кримінально-процесуальними правами¹.

Отже, на нашу думку, загальна кримінальна процесуальна дієздатність – це абстрактна здатність до кримінальної процесуальної діяльності, водночас суб'єктивне кримінальне процесуальне право є можливістю, яка є реальністю. Становище учасника кримінального судочинства характеризується не абстрактною заданістю, а реальною можливістю здійснювати процесуальні дії та вимагати їх здійснення від інших суб'єктів. Будь-який суб'єкт кримінального провадження має здатність на власний розсуд здійснювати свої, забезпечені кримінальними процесуальними гарантіями кримінальні процесуальні права й обов'язки. Без реалізації учасниками процесу своїх суб'єктивних процесуальних прав і виконання ними процесуальних обов'язків досягнення мети кримінального провадження неможливе.

Суб'єктивне кримінальне процесуальне право, на нашу думку, є правовою

можливістю реалізації особою об'єктивного права на використання певних соціальних цінностей та благ. До особистих благ охоронюваних об'єктивним правом відносяться, наприклад: право на свободу та особисту недоторканність (стаття 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод²; стаття 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права³; стаття 29 Конституції України⁴; стаття 12 КПК⁵); право на захист (частина 3 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод⁶; пункт b та c частини 2 статті 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права⁷; статті 56, 57, 59 Конституції України⁸, стаття 20 КПК⁹) та інші права. Суб'єктивне право є правовою свободою, яка втілюється через реалізацію прав та утримання від протиправних дій інших суб'єктів.

Процесуальний обов'язок суб'єкта втілюється через належну поведінку суб'єкта, яка визначена законодавством. Виконання кримінального процесуального обов'язку, як і будь-якого іншого юридичного обов'язку, є гарантією побудови правової успішної держави, про що зазначив Аристотель у своїй роботі «Політика» наступним висловом: «Людина, котра досягла свого вивершення, – найдосконаліша з-поміж живих істот, і навпаки, людина, що живе поза законом і правом, – найгірша за всіх, бо несправедливість, що володіє зброєю, – найбільший тягар»¹⁰. Виконання процесуального обов'язку є головним питанням у діяльно-

¹ Л. Кокорєв, Н. Кузнецов *Уголовный процесс: доказательствa и доказывание* (Воронеж, 1995) 100.

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 № 995_004 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004> дата звернення 29.09.2019

³ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 № 995–043 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text> дата звернення 29.09.2019

⁴ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>>; дата звернення 06.01.2020.

⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> дата звернення 06.10.2019.

⁶ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 № 995_004 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004> дата звернення 29.09.2019

⁷ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 № 995–043 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text> дата звернення 29.09.2019

⁸ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>>; дата звернення 06.01.2020

⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> дата звернення 06.10.2019

¹⁰ Аристотель. *Політика*. (К, 2000) 18.

сті посадових осіб та органів державної влади в кримінальному судочинстві. Наприклад, частина 1 статті 214 КПК встановлює юридичний обов'язок слідчого, прокурора невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Ще одним прикладом може слугувати юридичний обов'язок слідчого розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити за наявності відповідних підстав клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про виконання будь-яких процесуальних дій (частина 1 статті 220 КПК)¹.

Дотримання кримінального процесуального обов'язку гарантується системою примусових заходів. Таким прикладом може бути здійснення приводу, якщо свідок, підозрюваний, обвинувачений, який був у встановленому КПК порядку викликаний до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття до нього може бути застосований привід відповідно до положень статей 139 та 140 КПК². Крім того, КПК передбачає також інші примусові заходи, в тому числі і до слідчого, зокрема, у формі скасування незаконних постанов слідчого.

Виконання процесуального обов'язку в кримінальному судочинстві виходить від зобов'язаного суб'єкта. Наприклад, слідчий під час досудового розслідування з власної ініціативи пови-

нен ефективно використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами для ефективного подолання злочинності та корупції. Водночас, у низці випадків зобов'язаний суб'єкт кримінального процесуального обов'язку залежний від суб'єкта, який має ініціювати виконання обов'язку. Наприклад, у суду є обов'язок затвердити угоду про примирення, водночас ініціювати цю угоду можуть винятково потерпілий та обвинувачений.

Характерними для кримінального процесу є різноманітність суспільних правовідносин та форм участі в них громадян, які регулюються зазначеною галуззю права. Громадяни під час участі в кримінальному провадженні можуть мати різні процесуальні статуси суб'єкта кримінального процесуального права. Громадянин України може брати участь у процесі, як будь-який суб'єкт, передбачений КПК. Така можливість існує в силу процесуального закону. Водночас, коли можливість стає об'єктивною дійсністю, то наш потенційний суб'єкт права стає суб'єктом кримінальних процесуальних правовідносин і виступає, як правило, лише в одному статусі в конкретному кримінальному провадженні, винятком у практиці діяльності слідчих підрозділів є свідок «без попередження про кримінальну відповідальність», який згодом набуває статусу підозрюваного.

Таким чином, з огляду на проведений аналіз, з урахуванням призначення, функцій, характеру кримінальної процесуальної діяльності й особливостей кримінального процесуального статусу суб'єкта кримінальних процесуальних правовідносин, а також процесуального та/або матеріального інтересу в кримінальному провадженні усіх суб'єктів кримінальних процесуальних правовідносин можна розділити на такі групи:

– органи державної влади та їх посадові особи, що здійснюють досудове розслідування (прокурор, орган досудо-

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> дата звернення 29.04.2020 КПК

² Там само.

вого розслідування, керівник органу досудового розслідування, слідчий органу досудового розслідування, оперативні підрозділи);

– фізичні та юридичні особи, які мають матеріальний чи процесуальний законний інтерес у кримінальному провадженні (підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений, заявник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, юридична особа, щодо якої здійснюється кримінальне провадження);

– суб'єкти, що здійснюють представлення та захист інтересів особи в кримінальному провадженні (захисник, представник неповнолітнього, представник потерпілого, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження);

– суб'єкти, що сприяють здійсненню кримінального провадження (свідки, перекладачі, поняті, спеціалісти, судові експерти та інші);

– суб'єкти, які здійснюють правосуддя (суд, слідчий суддя, суддя).

У межах кожної групи суб'єктів можлива детальна диференційована класифікація суб'єктів кримінальних процесуальних правовідносин.

З огляду на наведену класифікацію суб'єктів кримінальних процесуальних правовідносин можна визначити наступну класифікацію кримінальних процесуальних правовідносин, які існують у сучасному кримінальному судочинстві України:

– кримінальні процесуальні правовідносини між органами державної влади (між слідчим, прокурором, керівником органу досудового розслідування, оперативними підрозділами);

– кримінальні процесуальні правовідносини між органами державної влади та особами, що реалізують свої процесуальні права та мають законний інтерес у кримінальному провадженні (наприклад, між слідчим та підозрюваним);

– кримінальні процесуальні правовідносини між органами державної влади та особами, які представляють та захищають інтереси особи в кримінальному провадженні (наприклад, між слідчим та захисником);

– кримінальні процесуальні правовідносини між органами державної влади та суб'єктами, що сприяють здійсненню кримінального провадження (наприклад, між слідчим та свідком);

– кримінальні процесуальні правовідносини між органами державної влади та суб'єктами, які здійснюють правосуддя (наприклад, між прокурором та слідчим суддею).

Саме така класифікація кримінальних процесуальних правовідносин є прийнятною та практичною для сучасної науки кримінального процесу. Кожен із виділених видів кримінальних процесуальних правовідносин має свої особливості, які потребують окремого наукового дослідження. Предметом цього дослідження є кримінальні процесуальні правовідносини між державними органами, які виникають під час здійснення досудового розслідування між слідчим прокурором та керівником органу досудового розслідування. Для цього необхідно дослідити головну та центральну фігуру кримінального провадження, а саме слідчого органу досудового розслідування як суб'єкта кримінальних процесуальних правовідносин.

REFERENCES**LIST OF LEGAL DOCUMENTS****LEGISLATION**

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal code of practice of Ukraine, Law of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> data zvernennia 29.04.2020 [in Ukrainian].
2. Pro prokuraturu [About the office of public prosecutor]: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 № 1697-VII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>> data zvernennia 06.01.2020 [in Ukrainian].
3. Pro Natsionalnu politsiuu [About the National police]: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 № 580-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/580-19>> data zvernennia 06.01.2020 [in Ukrainian].
4. Pro Sluzhbu bezpeky Ukrainy [About Security service of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 25.03.1992 № 2229-XII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>> data zvernennia 06.01.2020 [in Ukrainian].
5. Pro Derzhavne biuro rozsliduvan [About the State bureau of investigation]: Zakon Ukrainy vid 12.11.2015 № 794-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>> data zvernennia 06.01.2020 [in Ukrainian].
6. Pro Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy [About the National anticorruption bureau of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 № 1698-VII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>> data zvernennia 06.01.2020. [in Ukrainian].
7. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>> data zvernennia 29.09.2019 [in Ukrainian].
8. Kryminalno-protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal code of practice of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 28.12.1960 № 1001-05 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text>> data zvernennia 06.10.2019 [in Ukrainian].
9. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [European Convention on Human Rights] vid 04.11.1950 № 995_004 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004> data zvernennia 29.09.2019 [in Ukrainian].
10. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava [International Covenant on Civil and Political Rights] vid 16.12.1966 № 995-043 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text> data zvernennia 29.09.2019 [in Ukrainian].

BIBLIOGRAPHY**ARTICLES**

1. Dolya E, «*Problema nachala v teorii ugovnogo processa (postanovka voprosa).*» [The problem of the beginning in the theory of criminal procedure (formulation of the question)] Gosudarstvo i pravo 10 (M, 1996) 54–63 [in Russian].

AUTHORED BOOKS

1. Strogovich M, *Ugovolnyj process: [Criminal proceeding]* (M, 1946) [in Russian].
2. Polyanskij N, *Voprosy teorii sovetskogo ugovnogo processa* [Questions of theory of sociality criminal processes] (M, 1956) 260 [in Ukraine].
3. Rahunov R, *Uchastniki ugovno-processualnoj deyatelnosti po sovetskomu pravu [Subject of criminal proceeding action]* (M, 1961) [in Russian].
3. Kokorev, L Kuznecov, N «*Ugovolnyj process: dokazatelstva i dokazyvanie* [Criminal proceeding: profs and proving] (V, 1995) [in Russian].
4. Pohoretskyi M, *Kryminalno-protsesualni pravovidnosyny: struktura i sistema: monographia* [Criminal procedural legal relationship: structure and system] (Kh.: Ars LTD, 2007) 160 [in Ukrainian].
5. Bozhev V, *Ugovno-processualnye pravootnosheniya: Avtoref. dis. ... d-ra yurid. Nauk* [Criminal proceeding legal relationships] (M, 1994) [in Russian].
6. Aristotel. *Politika* / (K, 2000) 239 [in Ukrainian].

Vinnychenko V.

Postgraduate student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2020.1/162-172>

CLASSIFICATION OF CRIMINAL PROCEDURAL LEGAL RELATIONS IN THE CONDITIONS OF MODERN CRIMINAL JUDICIARY

The article considers the classification of criminal procedural legal relations in the conditions of modern criminal procedural legislation of Ukraine. Scientific approaches to the classification of criminal procedural legal relations, subjects of criminal procedural legal relations and their legal personality are studied.

The purpose of the article is to carry out the scientific classification of criminal procedural legal relations in the conditions of the new criminal procedural legislation.

The author investigated: scientific approaches to the classification of criminal procedural legal relations; the concept of the subject of criminal procedural law and the relationship with the subject of criminal procedural legal relations; The legal personality of the subject of criminal procedural law and its elements, such as legal capacity, legal capacity, tort. During the research, a critical analysis of this scientific material was made and our own scientific approaches to the legal capacity, capacity, tort of the subjects of criminal procedural legal relations were developed. During the author's research a number of methods of scientific cognition were applied, in particular, as: method of scientific formalization; axiomatic method; hypothetical-deductive method.

Approaches to the classification of criminal legal relations are considered and the analysis of the mentioned approaches to the classification of subjects of criminal procedural legal relations is given.

The analysis of the criminal procedural legislation and sources of the international public law is carried out.

Theoretical approaches are generalized by the method of scientific deduction and the classification of criminal procedural legal relations is carried out, which can be applied in the conditions of modern criminal proceedings.

The author's substantiated classification of criminal procedural legal relations, which is based on the subjects of criminal procedural legal relations, is given.

Key words: *classification of criminal procedural legal relations; criminal proceedings; subject of criminal proceedings; subject of criminal procedural legal relations; signs of criminal procedural legal relations; criminal procedural capacity; criminal procedural capacity; protection of human rights; state security; fight against crime; law enforcement agencies.*